

REPUBLIKÁNUS PÖRÖK SZEGEDEN 1911–1915 (1919)

RUSZOLY József
professor emeritus

Szegedi Tudományegyetem

Bónis György centenáriuma

1.

„Három szegedi jogtörténész” címmel tartottunk 2014. november 27–28-án jogtörténész konferenciát Szegeden földidező a fél évszázada elhunyt Iványi Béla (1878–1964/1927–1938), a száz esztendeje született Bónis György (1914–1985/1940–1957), valamint a kilencven éve született Both Ödön (1924–1985/1965–1985) emlékét. Mivel ebben az évben van Werbőczy István Hármaskönyve megfogalmazása lezárásának (1514) fél évezredes évfordulója is, az összejövetel résztvevőinek figyelme rá és vele kapcsolatban középkori jogunkról s az európai meg a hazai rendiségről talán legtöbbet kutató és alkotó Bónis György munkásságára irányul.

Magam, aki Bónist személyesen ugyan ismertem, ám tanítványa nem lehettem, akit útjára a sajátos pályáján „negyedik”, ugyancsak centenáris jogtörténész, Maday Pál (1914–1992/1957–1969) indított, megírtam már az 1957. évi eltávolításával kapcsolatos kari történetet (*Egy lappangó jegyzőkönyv nyomában*. Szegedi Műhely, 2002/1–2: 60–86.), tudományos apparátussal közzéttem rövid emlékiratát (Bónis György: *Pályám emlékezete*. 1983. Szegedi Műhely, 2007/3–4: 103–148.), s fölvezettem munkásságának ívét (magyarul: *Egy élet a jogtörténetért. Bónis György munkásságáról*. Jurisprudentia splendissima. Tanulmányok Nagyné Szegvári Katalin tiszteletére. Bp., 2010. 191–203.), ezúttal egy, a feudális és rendi témák honi határpontját (1848) átlépő könyvéhez kívánok kapcsolódni.

Hozzá az ösztönzést szegedi professzor társától, Szabó Józseftől kapta a rendelkezésére bocsátott – a kutatás során természetesen jócskán kiegészített – anyaggal együtt. A karunkról kétszer is eltávolított Szabó József (1909–1992/1947–1950; 1956–1960) apjának, Szabó Imrének (1883–1915), az olasz fronton elesett hódmezővásárhelyi tanítónak, a Nagy György vezette köztársasági mozgalom tagjának is méltó emléket kívánt állítani.

Bónis György könyvéhez (*Nagy György és az 1914 előtti magyar köztársasági mozgalom*. Bp., 1962) kapcsolódtam *A magyar republikánusok pere Szegeden. Újabb adatok a Nagy György-féle mozgalom történetéhez* c. tanulmányommal (Tiszatáj, 1969. február; 148–157.), melyet utóbb ki is egészítettem (*Még egyszer Ady Endre „szegedi pöréről”*. Szegedi Könyvtári Műhely, 1995/4: 149–152.). Mindkettőt fölvettem Ady-füzetembe [*Költőnk és joga (Írások Ady Endre életéhez és korához)*. Szeged, 1998. / Acta Jur. et Pol. Szeged, Tom. LIV. Fasc. 6./], egyetlen közleménybe való olvasztásukra pedig éppen most láttam elérkezettnek az időt. Kihagyásokkal és kiegészítésekkel, olykor – a kutatási folyamatra is utaló – óhatatlan ismétlésekkel.¹

¹ Jelen közlemény az általam is kezdeményezett emlékkonferenciára készült. Az ülésen helyette mégis *A szegedi professzori hagyatékok sorsa* címmel tartottam referátumot. Ennek időszerűségét a dr. KÁVÁSSY Sándorné összeállította és TAMÁSI A. Éva gondozta *Bónis György tudományos hagyatéka Szegeden. Letéti jegyzék*,

A magyarországi polgári demokratikus forradalom ötvenedik évfordulóján [1968/69] folyóiratainkban szó esett a Magyar Október előzményeiről, a forradalmi idők szereplőinek korábbi tevékenységéről is. A forradalom polgári szárnyán ott találjuk az 1913–1914-ben külön törvénnyel, politikai perekkel és háborúval megfojtott kis magyar köztársasági mozgalom képviselőit. Nagy György (1879–1923) 1918. november 16-án a Nagy Nemzeti Tanács előadói tisztét látta el. Ő olvasta föl az országház kupolacsarnokában azt az alkotmányos alapvetés számba menő *Néphatározatot*, amely a független és demokratikus Magyar Népköztársaság kikiáltását tartalmazta. Első köztársaságunkat!

A világháború előtti magyar köztársasági mozgalom 1957-ben került a historikusok érdeklődési körébe. Kristóf György Korunk-beli visszaemlékezéssel átszőtt tanulmányához hozzászólt az irodalomtörténész és a történész is, amiből kisebb vita is keletkezett a Századok hasábjain. Ezután, de e vitáktól függetlenül adta közre Bónis György *Nagy György és az 1914 előtti magyar köztársasági mozgalom* (Bp., 1962) c. kismonográfiáját, amelyben bőséges forrásanyagra támaszkodva mutatta be a magyar republikánizmus országos történetét.

Országos történetet írok, jelentős részben mégis a mi vidékünkhez fűződő törekvésekre gondolok. A mozgalom két szülőhelye, Hódmezővásárhely és Makó országos rangot vívott ki magának. Egy ország figyelt a magyar köztársaságiak kis táborára, amely ha el is törpült a nagy politikai áramlatok mellett, minisztériumokat foglalkoztatott, csendőregységeket moztatott meg, s egy törvény erejéig a munkapárti többségű képviselőház idejét is igénybe vette. Mindezzel nem kívánom tényleges szerepét túlbecsülni, persze az is igaz, hogy helyileg a mozgalom mégis jelentősebb volt annál, amilyennek az országos politikában látszott. Szereplői később is a demokratikus törekvések szószólói voltak a városi és a vármegyei közéletben. Nem lehet véletlen az sem, hogy Makón 1944. szeptember 27-én, amikor a város közelében még dörögtek a fegyverek, a szovjetek kérésére Könyves-Kolonics József, a Kossuth-párt tagja elvállalta a polgári városparancsnok cseppet sem könnyű tisztség.

A köztársasági mozgalom a magyar polgári radikalizmus egyik sajátos áramlata volt. Résztvevői az értelmiségből, főként ügyvédek, publicisták, református papok közül s a városi közép- és kispolgárság köréből kerültek ki. Hatása e társadalmi csoportok mellett csak szűkebb paraszti rétegekben mutatkozott meg. Jellemző képet fest erről Csanád vármegye főispánjának 1913. január 27-i jelentése. A főispán a következőket írja: „A köztársasági párt helybeli fiókjának megalakítója az alacsonyabb néposztály közt is hirdeti a köztársasági eszmét, sőt annak már sok Justh-párti iparos tagot szerzett [...]; az eszme különösen a függetlenségi hagymakertészek között terjed” (*OL BM [Országos Levéltár, Belügyminisztériumi lt.] res. 217. [725] –1913.*)

Nagy György mozgalma, amely eredetét tekintve a Balpárton keresztül kapcsolódott a függetlenségi anyapárthoz, a trónfosztó Kossuth tradícióját elevenítette fel, anélkül azonban, hogy kidolgozta volna az abból eredő korszerű társadalmi programot. A hivatásos magyar

függelékkel (Szeged, 2014) című Bónis-szemináriumi kiadvány indokolta, amelyhez vendégeim kezébe „kék lapon” német nyelvű áttekintést is adtam, kiemelve a hagyaték német és osztrák vonatkozásait. – Jelen közlemény előzményei – tekintettel a közlő orgánumok jellegére – szövegközi hivatkozásokat igényeltek, miáltal tudományos esszé jelleget öltöttek magukra. Ezeket éppen ezért e helyütt sem alakítom át lábjegyzetekké. Közleményem előző változata: RUSZOLY József: „*Rohanunk a forradalomba*”. *Köztársasági pörök Szegeden. 1911–1915 (1919)*. Szeged, 2014. október; 5–15.

politikai életet jellemző közjogi harc hatására alakult ki programjuk alapvető célkitűzése: a királyság s ezáltal a Habsburgok uralmának megszüntetése, a független magyar köztársaság alkotmányos úton való kivívása. Amellett, hogy az államforma megváltoztatásának rendelték alá mindet, a mozgalom más negatív jegyeket is magán viselt. A nemzetiségi törekvések meg nem értését olyan körülménynek kell tekintenünk, amely árnyékot vet a fő célkitűzésében kétségtelenül progresszív mozgalomra.

A mozgalom története, szerepe és hatása a fentebb megjelölt tanulmányokból már ismeretes. E tanulmány megírására az adta az ösztönzést, hogy a Csongrád megyei 1. sz. Levéltárban (utóbb: Csongrád Megyei Levéltár, Szeged) olyan anyagra bukkantam, amely teljesebbé teheti Nagy György és társai harcáról, az ellenük alkalmazott jogszolgáltatási eszközökről nyert képünket. A szegedi kir. ügyészség eddig részben érintetlen levéltári fondjából előkerült a magyar republikánusok ellen Szegeden lefolytatott büntetőperek anyagának nagyobbik része. Sajnos, az egykori szegedi kir. törvényszék korabeli irataival, amelyek a vizsgálati és a bizonyítási anyagot is tartalmazták, már nincs ilyen szerencsénk, mert azok tudomásom szerint az ötvenes évek elején zúzdába kerültek. Az ügyészségi anyag is tartalmaz olyan iratokat, amelyek alapján e perek folyamata végigkísérhető, az érdemi döntések bemutatathatók, ezek jogászai bírálata azonban a bírósági akták hiányában nehézségekbe ütközik.

Előjáróban szükséges megemlítenem azt is, hogy a mozgalom történetéhez szervesen hozzátartozó perek eddig sem voltak ismeretlenek. Bónis György a rendelkezésre álló források, elsődlegesen a mozgalom folyóirataiban (*Magyar Köztársaság*, *Kossuth Lajos Lapja*, *Kossuth-Zászló*) közzölt indítványok, vádiratok és bírósági tudósítások alapján áttekintette a bűnvádi eljárásokat, köztük a szegedieket is (42–43., 50–52., 62., 76–80.). Adatai alapján mintegy 80-ra tehető a magyar köztársaságiak ellen 1911–1913-ban indított büntetőperek száma. A bűnvádi eljárás kezdeményezésében és megindításában a szegedi és a budapesti kir. ügyészség járt élen. A szegedi vádhatóság serénységét azzal magyarázhatjuk, hogy 1911. október 14-től 1913. június 14-ig Hódmezővásárhelyen jelent meg Magyar Köztársaság [MK] címmel Nagy György havi folyóirata, a két szomszédos vármegyében pedig az Országos Köztársasági Párt jelentős megmozdulásokat szervezett. A folyóiratban megjelent írások s az e megyékben elkövetett más cselekmények büntetőjogi értékelése a szegedi esküdtbíróság, majd a szegedi kir. törvényszék hatás- és illetékességi körébe tartozott.

3.

Az ügyeket sorra véve, először a Magyar Köztársaság szerkesztője és munkatársai ellen indított *sajtóperekkel* foglalkozom. Ez közül Nagy György három cikke miatt indított eljárás került a bűnvádi perrendtartás szerint eredetileg eljárni jogosult szegedi esküdtbíróság elé. Az 1878:V. tc. (Btk.) 173. §-ába foglalt „alkotmányos államforma nyomtatvány útján elkövetett megtámadásának vétsége” címen indult eljárás a *Kossuth Lajos országa* c. programadó írása (MK 1911. okt. 14.) s a *Feltámadunk!* c. cikke (MK 1912. júl. 14.) miatt, *Az általános választójog és a köztársasági párt* címet viselő közleményt (MK 1912. jan. 14.) pedig királysértés vétsége (Btk. 142. §) gyanújával vitte az esküdszék elé Szapár József királyi ügyész.

Az említett programcikket csaknem egész terjedelmében idézte az ügyészség vizsgálati indítványa és vádirata (MK 1911. nov. 14., MK 1912. febr. 14.). Bár az ügyészség maga is megállapította, hogy „a köztársasági államforma előnyeit a monarchiával szemben

tudományos alapon és általánosságban hirdetni szabad”, Nagy azon védekezését, hogy nem támadta meg a királyság államformáját, csupán a magyar köztársaság eszméjét hirdette, nem fogadta el. A szerző cikkében a nagy francia forradalom példájával, Ónod meg Debrecen emlegetésével valóban nyílt harcot hirdetett a királyság ellen. Az ügyészség megállapítása szerint a cikk „nem az értelemhez, hanem a szenvedélyekhez szól”, kitételei „a legmesszebbmenő erőszakot jelképezik, tehát alkalmasak lelki hangulatok és indulatok felkeltésére, de arra is irányulnak”.

Hasonló indoklással fogta perbe az ügyészség a vásárhelyi ügyvédet 1912. júniusi írása miatt is, amelyben a szerző a képviselőházi események miatti felháborodásában ismét a királyság intézményét tette felelőssé (MK 1912. szept. 14.). A túlnyomóan szegedi polgárokból álló esküdtbíróóság az előbbi perben 1912. február 19-én, az utóbbiban pedig 1913. február 5-én egyhangú felmentő ítéletet hozott. Mindkét per az Országos Köztársasági Párt nagy seregszemléje lett, s ez ellen az ügyészség egyelőre tehetetlennek bizonyult. (Vö. Szánthó György: *A mi diadalunk napja – 1912. február 19.* MK 1912. márc. 14., Várnay Endre: *A szegedi tárgyalás és pártalakulás.* MK 1913. febr. 14..)

Az előbbi, 1912. február 19-ére kitűzött esküdtszéki tárgyalás hírére írta Ady Endre Szelid, új jegyzetek főcím alatt híres *A magyar Provance* c. cikkét (Világ, 1912. jan. 20.; AEÖPM 10:173–174.; vö. Péter László: *Csongrád megye irodalmi öröksége.* Szeged, 2008. 98–99.)

Nem volt nagyobb sikere a szegedi kir. ügyészségnek a királysértés vétsége címén indított eljárás során sem. A levéltárban őrzött iratainak (IV. 304–1913.) tanúsága szerint az 1913. január 14-én közreadott választójogi cikk miatt az ügyészség a szegedi kir. főügyészség közbejöttével jelentést tett az igazságügy-miniszternek, akinek a bűnvádi eljárást szorgalmazó rendelete (3590. IM III. 1913.) szolgálati úton már február 5-én megérkezett a vádhatósághoz. Az ügyészi indítványra a vizsgálóbíró által megejtett vizsgálat nyomán s a miniszteri jóváhagyás után március 26-án került sor a vádirat benyújtására. A vádirat a király által a kialakított alkotmányellenes szokás szerint „előszentesített” Tisza–Lukács-féle retrográd választójogi törvényjavaslat bírálatában a király személyét érintő mondatokat a bűncselekményt állítólagosan megvalósító elemeként idézi. („Bádogból a mennydörgés, nehogy hangja sértse a király fölönt füleit.” „A király nyíltan odaszegődött Tiszáék mellé, a választójog meggyalázására kigondolt merényletet a király előzetesen már szentesítette. Tudnia kell, hogy közönséges alkotmányos királyok csak utólag szentesítenek, de a »legalkotmányosabb« előre is, utólag is, hogy közben semmi dolga ne legyen az ő »kedvelt híveinek«.”) E vádirat alapján is hiába készítette el az ügyész az esküdtek hazafiságára apelláló fordulatokban gazdag vádbeszédét, azok – ismét csak egyhangú döntéssel – a vádlottak padjáról is vádló, kuruckodó ügyvéd pártját fogták (Szakács Ferenc: *Dr. Nagy Györgyöt újra felmentették.* MK 1913. jún. 14.).

A köztársasági sajtóperekben egymás után kimondott három felmentő *verdict* nem volt meglepő a kortársak, különösen pedig a hasonló ügyekben jártas Nagy György számára. Sajtóperekben az esküdtszékek legtöbbször fölmentették az ügyészség által gyakran a kormány kívánságára megvádolt ellenzéki publicistákat. (L. erre Csizmadia Andor: *Az esküdtbíróóság Magyarországon a dualizmus korában.* Jogtörténeti tanulmányok I. köt. Bp. 1966. 131–148.)

Érdemes közelebbről is megnéznünk, kik is ítéleztek a Magyar Köztársaság szenvedélyes hangú szerkesztője fölött. Az első *verdict* meghozatalában például Fogel Ede bádogos, Kertész Lajos szatócs, Schütz Antal bormérő, Balázs Mihály városi gazdász, Galitzer Mihály postaszállító, Petrenelly József nagykereskedő, Márer Ármin terménykereskedő,

Abonyi Mihály kereskedő, Glöckner József vegytisztító, Pásztor József lapszerkesztő, Székely Mihály gazdálkodó (Szentés) és Hadik Béla főreáliskolai tanár vett részt (MK 1912. márc. 14.). Az 1913. februári ítélkező testület nem sokban különbözött az előbbi-től. Tagjai között földbérlet, asztalost, mészáros, kocsigyártót, kereskedőt, földbirtokost, kefekészítőt, gazdálkodót, fodrászt, takarékpénztári tisztviselőt és borbélyt találhatunk (MK 1913. febr. 14.). A harmadik esküdtszék összeállítására való módszeres ügyészi előkészületekről az iratok között megmaradt följegyzés tudósít. Az ügyész a főtárgyalás előtt kiadott, 30 rendes és 10 helyettes esküdt nevét tartalmazó *szolgálati lajstromon* föltüntette, hogy milyen szempontokat vesz figyelembe az esküdtszék összeállításánál való közreműködésekor. Az esküdtek mindkét csoportját figyelembe véve a feltétlenül visszautasítandók körébe 11 szabadkőművesnek, „nagy függetlenséginek”, vagy csupán éppen „nem jónak” minősített, a lehetőleg visszautasítandók közé pedig 3 „nagy függetlenségi” esküdtpolgár került. E nem kívánatos személyek között 3 ügyvéd, 2 „magánzó”, egy-egy bankigazgató, gyárigazgató, műkertész, gazdálkodó, órás, asztalos, kereskedő, bormérő és kovács szerepelt. Velük szemben 7 feltétlenül benntartandó és 10 lehetőleg benntartandó („bent kell tartani, mert megbízható, rendes polgárnak látszik, akinek a társadalmi rend fenntartása érdekében áll”) volt; „csendes jó ember”, „csendes öregember” vagy csak egyszerűen „jó” megjegyzéssel. Társadalmi helyzetük összességükben annyiban tér el az előzőektől, hogy közöttük több a magánzó, s ide sorolt az ügyész két nyugdíjast is. Az előbbi kategóriák egyikébe sem sorolhatókat az ügyész közömbösnek minősítette. Ha a sorshúzás szeszélye, valamint a felmentések miatt az ügyész nem is tudta teljesen az előre megállapított terv szerint befolyásolni az esküdtszék összetételét – ti. mind a vád, mind a védelem képviselője 6–6 esküdtet vethetett vissza –, az a följegyzések adatai alapján inkább a vádnak kedvezett volna. Az esküdtszék tagjai között az ügyészi minősítés szerint 7 megfelelőnek ítélte s két közömbös esküdt mellé csak 3 ellenzéki beállítottságú került. E kedvezőnek tűnő esküdtszék határozata mégis csalódást okozhatott az ügyészségnek, amely semmisségi óvásra lehetőséget nem találva, kénytelen volt megnyugodni a felmentő ítéletben.

Több köztársasági sajtóper nem is került Szegeden esküdtbíróóság elé. Kifejezetten a Magyar Köztársaság és a mellette kialakult párt ellen hozott királyságvédelmi törvény (1913:XXXIV. tc.) – a „Lex Nagy Gyurka” – az életbeléptetése előtti cselekmények elkövetőinek ügyét is – a jogállamiságnak a bűnvádi eljárásban a visszamenő (*ex tunc*) hatást tiltó alapelvének félretételével – kivette az esküdtszékek hatásköréből, s azt a szakszíróóságokra: a budapesti kir. büntetőtörvényszékre, valamint a kir. ítélőtáblák székhelyein működő kir. törvényszékekre bízta. Kivételt annyiban mégis tett a törvényhozó, hogy azon ügyeket meghagyta esküdtbíróági hatáskörben, amelyekben a főtárgyalást már a törvény hatályba lépte előtt kitűzték. A súlyosabb anyagi jogi rendelkezések, amelyek már pusztán a mozgalomban való aktív részvételt is büntetéssel fenyegették, megbénították Nagy Györgyék tevékenységét. A mozgalom átalakult, programjából kimaradt a köztársaság kivívására irányuló közvetlen törekvés, amiért is a szigorúbb szabályok alkalmazására velük szemben a világháború előtt nem került sor. Mivel több olyan perük folyt már korábban, amelyekben az esküdtszéki főtárgyalás még nem volt kitűzve, s a Magyar Köztársaság utolsó számaiban is jócskán akadtak az ügyészség által megtámadható írások, ezekben az ügyekben – minden tiltakozásuk ellenére – már a szakszíróóságok jártak el.

Bár az eljárás korábban megindult, már a szegedi kir. törvényszék Pókay-tanácsa elé került Nagy György újabb sajtópöre, amelyben a Magyar Köztársaság 1913. május 16-i számában megjelent cikkének (*A köztársasági eszme térdhódítása*) és az 1913. július 5-én kinyomtatott – a Köztársasági Párt felosztását és a Kossuth Lajos Párt megalakulását

bejelentő – *Polgártársak!* kezdetű röpiratának királyságellenes mondatai képezték a vád tárgyát. (Ezen utóbbi miatti eljárást a törvényszék vádtanácsa 1914. február 11-én egyeztetette a májusi cikk nyomán indított büntetőperrel.)

A köztársasági eszme térhódítása c. írás miatt sajátos körülmények között indult meg az eljárás. Két nappal a megjelenés után az ügyész – idézve az idézendőket – kötelességszerűen megtette ugyan a jelentését a cikkről, amely szerinte is „gúnyolódó, sértő hangon igyekszik a köztársaság államformájának propagandát csinálni”, az eljárás megindítását mégsem javasolta, mert *félt* az esküdtbíróság újabb felmentő ítéletétől. Mint írta: „a bűnvádi eljárás megindítását indokoltnak nem tartom azért, mert hasonló tartalmú kifejezések a *Kossuth Lajos országa* c. cikkben is foglaltatnak, ebben pedig az esküdtek 1912. évi február hó 19-én felmentő verdictet hoztak”. A főügyész a miniszterhez küldött jelentésében, bár nem fogadta el az előző érvelést, maga is az eljárás mellőzését javasolta. Álláspontját azzal indokolta, hogy „nem ismerhet[i] fel az említett cikkben az államforma erőszakos megváltoztatását célzó egyenes megtámadást”. A miniszter e vélemények ellenére 1913. június 23-án a főügyészség révén az eljárás megindítására adott utasítást (25 485. *IM III. 1913.*), melyre az ügyészség pár nappal a folyamatban levő republikánus ügyekről jelentést kérő miniszteri leirat (*ad 48 909. IM III. 1913.*) után, 1913. november 15-én el is készítette a vásárhelyi szerkesztő ellen az államforma elleni lázítás büntette (Btk. 173. §) címén a vádiratot; ennek benyújtásához a miniszter nem sokkal később – másik hárommal egyetemben – hozzá is járult (62 919. *IM III. 1913.*). Az említett röpirat miatt indult eljárás vizsgálati szakasza iratanyag hiányában nem kísérhető ugyan végig, az előző ügy iratai között (*IV. 744–1913.*, l. még *IV. 1571–1913.*) viszont fellelhető az ugyanezen címen egyszerre benyújtott vádirat. A két ügy sorsa ezután összekapcsolódott. Jogorvoslat benyújtása után a törvényszék vádtanácsa a már említett, az egyesítést is elrendelő végzésében 1914. február 21-én vád alá helyezte Nagy Györgyöt. E végzés azt is megállapította, hogy „a vádtól eltérően a Btk. 173. §-ába ütköző kétrendbeli alkotmányos államforma elleni izgatás vétsége forog fenn”. Az ügyészség mindhiába tartotta fenn a főtárgyaláson is a lázítás büntette miatt a vádat, a törvényszék lényegesen eltérő minősítéssel az 1913. májusi cikk miatt 1914. március 31-én a királysértés vétségét állapította meg (Btk. 140. §), amiért 3 havi államfogházát és 1 évi hivatalvesztést rótt ki a vádlottra. Az 1913. július 5-i röpirat miatt emelt vád alól a bíróság a köztársaságiak vezetőjét felmentette. (Az említett forrás mellett l. még a *Királysértési perek* [...] c. cikket a Kossuth-Zászló [KZ] 1914. ápr. 5-i számában.)

A hódmezővásárhelyi szerkesztő utóbbi ügyével párhuzamosan több pör folyt a Magyar Köztársaság munkatársai ellen is. Egyazon napon, 1913. július 7-én – s nem augusztus 7-én, mint az a Kossuth Lajos Lapja [KLL] 1913. szept. 2-i számában rendre olvasható – indítványozta az ügyészség a vizsgálatot az utolsó, 1913. június 16-i lapszám három szerzője ellen. A szociáldemokrata Ormos Ede *Királyi agitáció a köztársaságért* c. cikkéért (*IV. 1562–1913.*), Pataj Sándor zombori ügyvéd *Névmagyarosítás* c. írásáért (*IV. 1562–1913.*), Kalmár Antal, a közjogász publicista pedig *Andrássy és a korrumpált Monarchia* c. közleményéért (*IV. 1563–1913.*; *IV. 744–1913.*) került bele a hosszadalmas büntető procedúrába.

Hármójuk közül egyedül Ormos Edét marasztalta el első fokon a bíróság. Ormos ellen a felfolyamodása miatt csak 1913. december 5-én fejeződött be a vizsgálat. A vádtanács a szerzőt az 1913. december 15-i vádirat alapján 1914. február 25-én helyezte vád alá. A Pókay Elek elnöklése alatt működő büntetőtanács Ormost nem az ügyészség által megállapíthatónak vélt s ötévi államfogházzal büntetendő lázítás büntetében, hanem az államforma elleni támadás vétségében találta bűnösnek, amiért is hathavi államfogházra ítélte. Az ellenzéki parlamenti képviselők katonai erővel való inzultálása ellen írt, igen

éles hangú cikk, melynek az alapgondolata, hogy a kormány által alkalmazott erőszak „királyi agitáció a köztársaságért”, az ítélet indoklása szerint „sértő és durva szavakban kifejezett gondolatai nagymértékben alkalmasak [...] olvasói és hallgatói lelkében a magyar alkotmányos királyság államforma iránt az ellenséges indulatot, a haragot, a gyűlöletet felkelteni, s ezzel az állam, [a] társadalom békéjét megbolygatni és feldúlani” (*Szegedi kir. tszék 5433/B 1914.*).

Az ügyek elbírálásának sorrendjét tekintve mind Nagy, mind Ormos ellen hozott előbbi ítéleteket megelőzte a Pataj-cikk törvényszéki főtárgyalása, amelyben, mint több más republikánus pörben is, az időközben Budapestre költözött ügyvéd-szerkesztő látta el a védelmet. A *Névmagyarosítás* c. cikk, amely elsőként került szakbíróság döntése alá, a Bács-Bodrog vármegyei Függetlenségi Párt azon javaslatával foglalkozik, miszerint az ellenzéki pártoknak egy minimális program – a demokratikus választójog kivívása – mellett kell egyesíteni erejüket. A zombori republikánus ügyvéd a maga álnaiv módján a köztársaságot ajánlotta kristályosodási pontnak: „adok egy jó tanácsot, mely hatna Bécsben is [...], Pacséron is [...]. Mondják ki, hogy az abszolutizmus palástolhatatlan uralmával szemben a radikális magyarnak csak egy pártja lehet, a köztársaság. És nem kell több alkalmat adni a republikánus pártok alakuló gyűléseinek betiltására, hanem tartson minden [megyei] függetlenségi párt egy gyűlést, amely a nevét köztársasági pártra változtatja. Ez a névváltoztatás nem is kerülne egy koronába. És ha kerülne, nem a mienkbe kerülne.” A cikk miatti vádirat, amelyben a fenti idézet is föllelhető, azért kerülhetett már 1914. február 27-én a törvényszék Pókey-tanácsa elé, mert Pataj a vádirat benyújtása ellen nem élt jogorvoslattal. A főtárgyalás nyomán fölmentő ítélet született. A bíróság nem állapította meg a lázítás büntettét (Btk. 173. §), mert szerinte a cselekményt „csak az követi el, aki azzal a szándékkal ír és tesz közzé valamely alkotmányintézményt [...] tárgyaló cikket, hogy azzal a szenvedélyeket felkeltsé [...]”. A büntetőtanács „ilyen szándéknak annak idején való fennforgására a bevádolt cikk nyugodt hangúságánál s annál fogva, hogy [a] vádlott csak szűkebb körben elterjedt havi folyóiratban tette közzé a cikket, alaposan és okszerűleg [...] nem következtethetett [...]” (*Szeged kir. tszék 2590/B 1914.*).

Az ügyészi fellebbezés után a szegedi ítélőtábla másodfokú eljárása ugyancsak a zombori ügyvéd felmentésével végződött. Ezen ítélet indoklása mellőzte az ügyész által támadott szándékhiány fölemlítését; helyette az egész közlemény nyugodt hangneméből vonta le azt a következtetést, hogy az nem alkalmas sem az államforma megtámadására, sem lázításra, mert mindkettő „akkor forog fent, ha a királyság létjogának kétségbe vonása olyan kifejezések és tettek kíséretében s olyan körülmények között történik, melyek rögtön hatnak, ingerültséget, szenvedélyt, gyűlöletet élesztenek, vagyis amelyek a forradalomszerű hangulat felgerjesztésére alkalmasak” (*Szegedi kir. ítélőtábla 1933/B. 1914.*).

A kir. Curia, amelyhez 1914. október 20-án az ügyészség semmisségi panasza révén került az ügy, harmadfokon is fölmentő döntést hozott (*Curia 6511/B 1914.*). A végzés a táblai ítélet indokai alapján megállapította, hogy „nincs jogi tévedés abban, [hogy] mindkét alsófokú bíróság bűncselekmény hiányában felmentő ítéletet hozott”.

Az ügyészség antirepublikánus buzgalma odáig terjedt, hogy a függetlenségi irányú Szegedi Friss Újságot szerkesztő Faragó Sándor ellen, aki lapja 1914. február 26-i számában minden kommentár nélkül – a sajtótörvény értelmében így jogszerűen – közzétette a Pataj Sándor ellen kibocsátott vádiratot, az 1913:XXXIV. tc. 3. §-ába ütköző államforma elleni lázítás címén eljárást indított, főügyészi utasításra azonban el kellett ejtenie a nem sok reménnyel kecsegtető vádat (*IV. 441–1914.*).

Kalmár Antal fentebb említett peréről szórványos adataink vannak. Ő minden lehető jogorvoslatot felhasznált az ügy késleltetésére. Ennek következtében csupán 1914. május 13-án helyezték vád alá. Az 1914. július 27-i törvényszéki főtárgyaláson nem jelent meg, s – valószínűleg katonai szolgálata miatt – a későbbi határnapokra (1914. október 22., 1915. április 8.) kitűzött tárgyalásoktól is távolmaradt. A büntetőpolitika világháború alatti megváltoztatását – mint erre már Bónis György is utal – mutatja, hogy a főügyész 1915 áprilisában az eljárás felfüggesztésére hívta fel a vád képviselőjét. A felfüggesztést mind Kalmár, mind Nagy György megfellebbezett ügyében az 1915. október 16-i *királyi kegyelmi rendelkezés* következtében az eljárás megszüntetése követte. Hasonló módon szűnt meg már 1914 őszén az első fokon való marasztalása ellen fellebbező Ormos Ede ügyében is az eljárás.

A megvizsgált ügyek mellett még több olyan szegedi sajtóperről tudunk, amelyeket a Magyar Köztársaság szerzői ellen indítottak, de az iratok – néhány ügyvédi okmánytól eltekintve – nem maradtak fenn. Ezek közé tartozik Korniczky Dezső és a lelkes republikánus tanítónő, Andrassy Emma pere is. Első fokon mindkettőben marasztaló ítélet született (Bónis, 78–79.).

Bemutatásuk helyett egy irodalomtörténetileg is jelentős ügyre, *Ady Endre állítólagos szegedi sajtóperére* fordítjuk figyelmünket. A költő és a Magyar Köztársaság viszonya Péter László egy korábbi munkája (*Ady Endre kapcsolata megyénk városaival*. Szeged, 1954 [utóbb: *Ady nálunk*, 1977; *Csongrád megye irodalmi öröksége*, 2008]) s Bónis György kismonográfiája alapján (77–78.) tisztázódott. Ady, aki Nagy György által többször idézett levelében lelkesen üdvözölte a köztársaságiakat, s a Világ 1912. január 20-i számában megjelent cikkével (*A magyar Provance*) kiállt a vád alá helyezett republikánus vezető mellett, később elhidegült a mozgalomtól. Ebben minden bizonnyal szerepet játszott Jászi Oszkár is, aki nem értett egyet a Magyar Köztársaság – bevezetőnkben is említett – kizárólagos államforma-centrikusságával. Ady nem volt ugyan munkatársa e kis vidéki folyóiratnak, egyik szép „politikás” versét – ha hiányosan is – mégis leköszölte (*Rohanunk a forradalomba*. MK 1913. máj. 16.). Azt talán nem mondanám, hogy a költő „tudtán kívül” történt ez az utópublikáció, inkább elfogadhatónak látszik az a szerkesztői magyarázat, miszerint – a kor gyakorlatának megfelelően – *mutatványként*, persze nem minden célzatosság nélkül, került a lapba a vers a *Magunk szerelme* (1913) c. kötetből.

1913 nyarán, amikor az ügyészség minden lehetőt megtett a köztársasági mozgalom fölszámolására, e vers sem kerülhette el a pörök sorozatát indító ügyész figyelmét. Szegedi barátai 1913 augusztusában úgy informálták a költőt, hogy az ügyészség osztály elleni izgatás büntette miatt eljárást indított ellene. Az akkor éppen Érmindszenten időző *gyanúsított* nyomban megbízást adott váradi ügyvéd barátjának, a holnapos Nagy Mihálynak, aki fel is vette a kapcsolatot a vásárhelyi szerkesztővel. Nagy György tudatta vele, hogy „hallott az Ady Endre elleni eljárásról, de a vádiratot még nem látta”, nem sokkal később pedig újabb folyóiratában heves támadást intézett ezen ügy miatt is a vádhatóság ellen (*A Kossuth Lajos-párt hivatása*. KLL 1913. szept. 1.). Nem kevésbé volt éles az újabb szegedi útjára, az esküdszéki felolvasásra (!) készülő költő válasza (*Egy bűnös vers*. „*Rohanunk a forradalomba*” Világ, 1913. aug. 23. sz., amelyet egyébként a Szegedi Napló rögtön átvett (*Ady Endre Szegedről. A költő királyszerzési pöre*. SZN 1913. aug. 24.). A Világban megjelent cikket a kritikai kiadásból (AEÖPM 11: 30–31.) iktatom ide.

Lázár György, kedves bátyámuram, Szeged város neves podesztája, a legszeretnivalóbb literary gentleman, nagy kárörvendéssel lehetne most hozzám. A Dugonics Társaság nevében tudniillik sok szeretettel invitált Szegedre verseket olvasni pár évvel ezelőtt egy párszor. Bizony isten vágytam erre a kirándulásra, mert voltam már a Dugonics Társaságnak, Lázár Györgynek s az irodalmi felolvasások legkedvesebb vidéki publikumának vendége. Nem is emlékszem biztosan, restség, nyavalya, külföldi kóborlás vagy mi volt az oka, hogy költői mineműségemben másodszor is szabad elhatározásomból Szegedre el nem juthattam. Most Lázár György bátyám, ha nem volna olyan nobilis úr, mint amilyen, kicsúfolhatna, hogy bezzeg el fogok menni Szegedre, ha a kir. ügyész hívat.

Mert hívat Szegedre a kir. ügyész, amit nem akartam elhinni az első újsághírek után, de ma már szinte bizonyosra kellennem. Hatunkat fogat egyszerre pörbe a Nagy György eltörölt Köztársaságából, melybe különben én úgy kerültem, mint Pilátus a credóba. Nagy György átvette egy politizáló versemet a maga kis republikánus lapjába, s most itt állok az alkotmányos államforma megtámadásának vagy talán még nagyobb valaminek bűnével terhelt.

Furcsa az én dolgom ezekkel a politikás versekkel, melyeket sok dühvel-kedvvel írogatok néha, s melyekért mindig lehordanak esztéta barátaim. Ők azt tartják, hogy az ilyen versekkel lefokozom magamat, és meggyöngítem egyéb poézisomnak emberibb és súlyosabb dokumentumait. Nem tehetek róla, hogy érdekel, izgat, foglalkoztat a saját magyarságom s a magyarság együttes kínja, problémája, sorsa. Nem tudom a történeteket előkelően, finoman a múltba vagy a jövőbe transzponálni, és mert talán a vers leginkább az erőm, verssel üvöltök bele a politika kakofóniájába. Az effajta részvevést a ma politikai harcaiban legjobb erőnkkel s mindig a fölszabadulni vágyók mellett olyan nobilis, de muszáj adónak tartom, mint a milliomosok jótékonyágát.

Hogy bűnös versemmel izgatni szerettem volna, ez több mint valószínű, ez természetes, de köztársaságot, istenemre, nem akartam csinálni. Nagy Gyurkának én megírtam, és meg is mondtam, hogy csinálják meg nélkülem szépen, mert én egyelőre sok-sok harcot látok sürgetőbbnek. Azt nem tagadom, hogy ha Nagy Gyurkáék jól megcsinálták volna az ő vágyott államformájukat, ezt éppen úgy nem támadtam volna meg, mint a mait. Egyelőre én inkább antirepublikánus vagyok, esküdt ellensége például annak a hatvan vagy hány undok, kis, nemesi köztársaságnak, mely vármegyének hívatik. Különben pedig a hatalomnál semmit sem respektálok jobban, s az én forradalmárságom az, hogy Bécs az ő hatalmát ne egy kis zsványhaddal, de Magyarország népével ossza meg idehaza.

Biztosan lesznek ott Szegeden jó esküdtek, lesz lelkes védőügyvédem, a versem sem egészen rossz, nekem is lesz mondanivalóm, nem írok hát elő-védbeszédet. Csak elbúslakodom sorsomon, mely a vénülő primadonnakéhoz kezd hasonlítani: öt évvel ezelőtt még nem kellett ügyészi reklám verseimnek. Most íme ez a bűnös vers, melynek „Rohanunk a forradalomba” a címe, több mint egy éve jelent meg napilapokban s a télen a legújabb verskötetemben. S azon pár száz emberen kívül, aki még meg szokta venni minden újabb kötetemet, senki se tudna erről a versről, ha Nagy György és a szegedi kir. ügyész nincsenek.

Mindegy, készülök a második szegedi fölolvadásomra, ahol azonban már nem is én olvasok föl, hanem, ha jól tudom, az esküdtbíróság jegyzője. Előre kérem a jegyző urat, olvassa jól föl majd a versemet, mert ennek a nyomorult poétafajzatnak nincs nagyobb büntetés, mintha a verseit rosszul olvassák fel.

Ady Endre

A Szegedi Napló azt is tudni vélte, hogy a „főtárgyalást még ősszel megtartják”, erre azonban sohasem került sor. Az ügy iratai után hiába kutattam, a szegedi kir. ügyészség mintegy 4000 aktájáról mindhiába vertem le az évtizedek porát, az Ady-per nyomaira nem sikerült rábukkannom a gyakorlatilag hiánytalannak tűnő anyagban.

Nagy Mihály emlékezése szerint (*Ady-emlékek*. Ady-Múzeum II. [1925] 145.) a költő reagálása „megakasztotta az ügy további kifejlését, mert vádiaratot az ügyészség nem adott ki, és az eljárást beszüntette”. E Péter László által is fenntartott állásponttal szemben, mely szerint az eljárás egészen a vád benyújtásának lehetőségéig eljuthatott, Bónis György – a Kossuth-Zászló közlései alapján – azt az álláspontot képviseli, hogy az izgatási pörre „nem került sor, mert a törvényszék vádtanácsa megszüntette az eljárást” (78.). E szerint az ügynek legalábbis a vizsgálat elrendeléséig el kellett jutnia, mert csupán az ezzel kapcsolatos vizsgálóbírói végzés kerülhetett a vádtanács elé. Igaz, Nagy Mihály idézett fogalmazása jogilag nem elég szabatos, hiszen az esetleges előzmények elhallgatásával magát a vádirat hiányát konstatálja csupán, az viszont kétségtelenül megállapítható, hogy ő Nagy György megkeresésén kívül egyetlen lépést sem tett az ügyben. Az is valószínűsíthető, hogy Ady maga sem tett semmit az említett cikk megírásán túl. Mindebből logikusan következik, hogy a hatályos bünvádi perrendtartás szerint nem kerülhetett az ügy a törvényszék vádtanácsa elé. Ha ez így van, akkor az is megállapítható, hogy a szegedi királyi törvényszék vizsgálóbírája nem rendelte el a vizsgálatot az Ady-versre vonatkozólag. Azt különben sem feltételezhetjük, hogy az ismert előzmények után a költő vagy védője ne élt volna jogorvoslattal a neki perrendszerűen kézbesített végzés ellen. A bünvádi eljárás – mint az a fenti ügyekből is kitűnik – sajtóperekben a vizsgálat ügyészi indítvánnyal indult. Kérdés most már csak az, hogy a szegedi ügyészség kezdeményezte-e ezt? Alapos okunk van feltételezni, hogy még a vizsgálati indítvány sem hagyta el az ügyészség kiadóhivatalát, mert különben – más példák nyomán joggal állíthatjuk – a vizsgálóbíró a versben felfedezte volna a bűncselekmény gyanúját, s ezután kötelességszerűen el kellett volna rendelnie a vizsgálatot. Erre pedig nem került sor. Nem szólt az Ady-ügyről a már korábban említett 1913. novemberi minisztériumi leirat, illetve az erre adott válasz sem, s az ügyészség 1914. január 9-jén kelt évnegyedes, minden politikai természetű ügyre kiterjedő fölterjesztésében (*IV. 59–1914.*) sem találunk rá utalást. E negatív körülmények azt igazolják, hogy 1913. október 1. után eljárás már bizonyosan nem lehetett folyamatban a *Rohanunk a forradalomba* c. vers ügyében.

A vizsgálati indítvány, illetve a vizsgálóbírói végzés hiányára vonatkozó következtéseimet e dátum alapján újabb bizonyítékkal támaszthatom alá. Az eljárás bonyolultságát s hosszadalmasságát a feltételezett Ady-üggyel párhuzamosan folyó perekből is ismerve lehetetlennek tűnik, hogy alig két hónapon belül egy ilyen ügyben befejeződött volna a bünvádi eljárás.

Az eddig írtakat nem teheti kérdésessé a Nagy Mihály által említett, az eljárás megindításával kapcsolatos ügyészségi iktatószám (*12 451. kü.*) sem [...]. Az ügyészségi iktatókönyv e számot tartalmazó kötete hiányzik, az e számmal ellátott irat megkeresése pedig az ügyek szerint kialakított irattári rendszerben az anyag jelenlegi rendezetlen állapotában aránytalanul nagy nehézségekbe ütközne [...].

Mindebből csak egy következtetés vonható le: a *jelenleg* [1969-ben] rendelkezésünkre álló adatok alapján *nem* igazolható, hogy a szegedi kir. ügyészség Ady Endre ellen *Rohanunk a forradalomba* c. verse miatt 1913-ban [valójában] eljárást indított volna. A költő szegedi értesüléseit ennek ellenére nem tekinthetjük légből kapotaknak. Lehetséges, hogy a szegedi ügyész kék írónja nyomot hagyott e vers sorai között is. Felmerülhetett az eljárás megin-

dításának a *lehetősége*, a vádhatóság utasítást is kérhetett az Igazságügy-minisztériumtól, mindez azonban még csak belső (*intern*) előkészítő mozzanat, s nem a [bűnvádi] eljárás megindítása lehetett. Valószínűleg ilyen hírek szivároghattak ki az ügyészség berkeiből. A költő szegedi barátai információikat ezekre alapíthatták [...].

4.

Bényei József tollából 1984-ben érdekes ismeretterjesztő munka jelent meg *Magyar írók pere*i címmel a Kozmosz Könyvek sorozatában. A szerző többek között sorra veszi Ady Endre pöreit, az ellene indított bűnvádi eljárásokat egy debreceni párbaj (1899–1901), a váradi káptalan megsértése (1901–1902), valamint a *Rohanunk a forradalomba* c. költeménye (1913) miatt, és szól az Ady kezdeményezte két polgári perről is; az egyiket a koalíciós kormány ellen (1906–1907), a másikat meg az Atheneum kiadóval szemben (1916–1917) indította a szerző. Újabban az *Egy kis séta* (Nagyvárad Napló, 1901. ápr. 22.) c. cikk miatti bűnvádi eljárásról: Péter J. Zoltán – Tóth János: *Ady Endre nagyváradi sajtópere és börtönnapjai*. Noran Libro, Bp., 2012).

A *Rohanunk a forradalomba* című költeményét, amely először a Világ 1912. június 9-i számában jelent meg, majd a *Magunk szerelmé*-ben (1913) is napvilágot látott, Nagy György átvette a Hódmezővásárhelyen kiadott Magyar Köztársaság 1913. május 14-i számába. Nem csoda, ha a költő e nagyhatású versén megállt az illetékes szegedi királyi ügyész szeme, s kék ceruzája is nyomokat hagyhatott sorai között. A költő, aki – noha rokonszenvezett Nagy Györgyék republikánus mozgalmával – az államforma kérdését másodlagosnak tartván, nem csatlakozott hozzá, s verse is alighanem tudta nélkül jelent meg a kis piros fedelű vidéki folyóiratban, belekerült abba a bűnvádi eljárási szériába, amelynek célja e cseppet sem veszélytelen mozgalom elfojtása volt.

Az Ady-vers miatti eljárással a Bényei idézte Péter László nyomán többen foglalkoztunk. Másfél évtizede is elmúlt, hogy az ügy aktáit magam is igyekeztem megtalálni Szegeden a Csongrád Megyei Levéltár Tisza-parti közgazdasági technikumi pinceraktárában. Mindhiába. Az Ady-iratok ekkor már nem kerülhettek elő; kezembe jutottak viszont a szegedi kir. ügyészségnek a többi köztársasági pörrel kapcsolatos ügyiratai, melyeket Bónis György kismonográfiájának kiegészítésére *A magyar republikánusok pere*i Szegeden című, *Újabb adatok a Nagy György-féle mozgalom történetéhez* alcímű tanulmányomban dolgoztam föl (Tiszatáj, 1969. 148–157.). Az Ady-ügy kapcsán az általam ismert szakirodalmi hivatkozásokat fölhasználva, a bűnvádi perrendtartás és a hasonló ügyekben folytatott eljárás tényleges menetének ismeretében alapiában véve helytálló következtetésekre jutottam (154.).

Időközben Láng József gondozásában megjelent *Ady Endre Összes Próza*i Művei. *Újságcikkek, tanulmányok* [AEÖPM] 11. kötete (1982), amelyben a Világ 1913. augusztus 23-i számában megjelent Ady-cikk (*Egy bűnös vers*) kritikai jegyzetei a teljességre törekvően föltárták az 1913. augusztus 7-én mégiscsak kiadott vádindítvány (helyesen: vizsgálati indítvány) körülményeit. Egy korábbi bibliográfiai közlés után e kritikai jegyzetek erősítették meg azt is, hogy 1941-ben Kalmár-Marón Ferencnek „sikerült megtalálnia az Adyra vonatkozó iratokat”. Bár ne sikerült volna! Akkor ugyanis talán még ma is meglehetnének, így viszont legfeljebb abban bízhatunk, hogy még előkerülhetnek. Nem az első eset ez kutatói gyakorlatomban, hogy egy korábban közölt vagy hivatkozott irat a helyéről eltűnik.

„A 12 451. k. ü. számú akta a szegedi törvényszéki irattár pincéjében él immáron közel harminc esztendeje. Egy generáció igyekezett felejtetni mindent azóta. Nem meglepő tehát, hogy régi dolgok új eseményként jönnek elő néha egy-egy pince homályos mélységéből.

Az aktacsomót összetartó vastag zsineg félig elfödi a nevet, amely a fedőlapon áll:

Ady András.

Az „András” név kék ceruzával van áthúzva s fölötte a megfeketedett tintairással „Endre” áll. A név alatt szélesen elhúzódó betűkkel: »*Államfelforgatás és osztály elleni izgatás*«. Egy kitöltetlen személyi lapot zárt magába több nyomozati irattal együtt az akta fedőlapja. A személyi adatok rubrikáit keresztben írt sorok szántják végig: »*nyomozás alatt*«. Lakhelyként először *Budapestet*, majd *Párizst* és végül *Érmindszentet* jelöli meg a 12 451. számú aktacsomó. Vádirat nincs, csupán egy tényállásvázlatot tartalmaz néhány összefűzött papír. Rajta van a hivatalos pecsétek és aláírások tömkelege. A tényállás központjában *egy vers* áll, amelyet *Ady Endre írt* és jelentetett meg 1913-ban Budapesten.

A vers Ady egyik híres költeménye: „Rohanunk a forradalomba” a címe. A budapesti ügyészség nem talált megbüntetni valót a versben, ott nem is indult Ady ellen semmiféle eljárás. Az Ady-vers a Hódmezővásárhelyen megjelenő és nemsokára betiltott »[Magyar] Köztársaság« című lapba került. A Szeged központtal működő kerületi [helyesen: királyi] ügyészség folyamatba tette az eljárást a vers írója ellen.

Ady Endre ebben az időben Nagyváradon tartózkodott, ott érte utol az az értesítés, amelyet szegedi ismerősei küldtek, hogy megelőzzék a hivatalos idézőt. Ady egyik ügyvéd barátját, dr. Nagy Mihályt kérte meg arra, hogy lássa el a készülő pörben a védelem feladatát. A kölcsönös levelezések megindultak. Nagy Mihály értesítette a vásárhelyi újság szerkesztőjét és tulajdonosát »az ügy mikénti állásáról«. A vásárhelyi lap szerkesztője erre valóságos ostromot indított a szegedi ügyészség ellen.

Közben Ady Endre is lázasan készült a küszöbön levő büntetőperben való védekezésre. Oldalakat írt tele argumentumaival, ezek nagyrészt eltűntek. Később járt híre annak, hogy a csucsai kúria kifosztása idején egy katona talált néhány teleírt lapot, amely ennek a pörnek védekezési anyagát tartalmazza. Ki tudja hová tűntek? Barátainak sokat beszélt arról, hogy mit mond majd bíráinak. Mikor később Nagyváradról hazament Érmindszentre, otthonából levelet és cikket írt Budapestre a készülő pöréről.”

Kalmár-Maron bőven idéz Ady Endrének jól ismert főntebb teljes terjedelmében közölt *Egy bűnös vers* c. cikkéből, majd így zárja gondolatait:

„Ez az Ady-vélemény hozzátartozik a 12 451. számú aktacsomóhoz. Hogy az ügyben mi történt, az eddig nem került napfényre. Az akták között nincs nyoma semmiféle végzésnek vagy ítéletre utalásnak. De nincs egyetlen egy olyan irat sem, amelyet mint átvéő, Ady Endre aláírt volna. Ebből is látszik, hogy a *pör valójában meg sem indult, nem lett az aktákból bírósági tárgyalás*. Ady maga sem említette – legalábbis életrajzírói és legjobb ismerői szerint – azt, hogy a „szegedi felolvasáson” megjelent volna. Valószínű tehát, hogy az ügyészség *nem adott ki vádiratot*, hanem az eljárást még nyomozati állapotában megszüntette. Adynak az ügyben fölkért védője: dr. Nagy Mihály az Ady Múzeumban írt visszaemlékezéseiben utal erre az Ady-pörre. (Kalmár-Maron Ferenc: *Ady Endre bűnpöre. A 12 451. számú, harminc év előtti aktacsomó – Hogyan indult eljárás egy 1913-as Ady-vers körül?* Délmagyarország, 1941. máj. 25.)

Hogy pontosan miért is szüntette meg a szegedi kir. ügyészség az Ady elleni eljárást, miért nem adott ki vádiratot, teljes jogászbi bizonyossággal iratok híján aligha tudjuk már meg; pedig „a pecsétek és aláírások tömkelege” valószínűleg erre is fölvilágosítást adhatna.

A többi republikánus ügy ismeretében bizton írhatom, hogy a nyomozást elrendelő ügyész a maga szakállára nem dönthetett, az erre való utasítást ugyanis a főügyészségen keresztül egyenesen az Igazságügy-minisztériumból szokta volt kapni.

Elévült volna e sajtóvétség, amint Péter László nyomán Bényei József is föltételezi? És ahogyan Láng József is gondolja (233.). Aligha. Az ugyanis igaz, hogy első sajtótörvényünknek, az 1848:XVIII. tc.-nek akkor még hatályos 28. §-a szerint hivatalból üldözendő sajtóvétségek miatt az eljárás megindítására *hat hónap* állott a vádhatóság rendelkezésére, utána *idősült*, azaz elévült, ám ez az időmúlás minden egyes közlésnél újrakezdődött. Az egyszer már megtörtént közlés nem jelenthetett „elévülést”, mentséget a későbbi publikáció, az utánközlés esetére. Függetlenül attól, hogy az első vagy az utánközléseket sajtóvétségnek minősítették-e, avagy sem, a későbbi átvételek is elvileg mindig magukban rejtették a sajtóvétséggé minősítés veszélyét. Objektíve tehát a cselekmény – ha kimerített valamely törvényi tényállást – büntetendő volt, csupán az volt a kérdéses, hogy *ki* a felelős. A *fokozatos felelősség* elvére épülő rendszerben is kérdéses volt, hogy a szerzőt vagy az átvevőt terhelje-e a felelősség. Mivel Ady is úgy került az ügybe, „mint Pilátus a credóba”, Nagy György felelőssége átvevőként (és egyben felelős szerkesztőként) jöhetett szóba. Persze a „második szegedi fölolvására” készülő költőnek a felelősség-áthárítás eszébe sem juthatott. Legfeljebb ügyvédjének. Az átvevőt egyébként – az ilyen esetek vagy talán éppen ezen ügy hatására – az új sajtótörvény (1914: XIV. tc.) már sorrendben a szerző helyébe és a szerkesztő elé állította (csak akkor, ha a szerző tudta nélkül történt a dolog), megteremtve ezzel a lehetőséget az átvevőnek mintegy szerzőként való felelősségre vonására. [Vö. *Nyomtatvány útján elkövetett bűncselekmények (sajtóvétségek)*. = Magyar Jogi Lexikon 5: 652–668.; Heller Erik: *Magyar sajtóbüntetőjog*. Szeged, 1937. 10., 11., 23.]

Sokkal inkább hihetünk Nagy Mihály *Ady-Múzeum*-beli visszaemlékezésének. Szerinte a költő reagálása „megakasztotta az ügy további kifejlését” (2: 145.). S jelentős szerepe lehetett ebben Nagy György éles támadásának is, amelyet *lapjában* a szegedi ügyészség ellen intézett. Erről már Nagy Mihály is megemlékezett. Kalmár-Marón valószínűleg ezt költötte át.

„A vásárhelyi lap szerkesztője – írta – erre *valóságos ostromot indított a szegedi ügyészség ellen*. Személy szerint vette elő cikksorozatában [!] az ügyészi kar tagjait, s maró gúnnyal találgatta: melyik lehetett a sok [!] közül, aki ebben a versben megtorolni valót találjon? A cikkeknek hangja merész, kíméletlen volt, de eljárást nem lehetett miatt[uk] indítani, mert attól igen ügyesen óvakodott a vásárhelyi lap, hogy a verset dicsérje vagy bárkit is megsértsen az ügyészi kar tagjai között. Csipkelődött, gúnyoldott, úgyhogy végül egy szegedi gyűlésen [!] olyan értelmű felszólalás hangzott el, hogy néhány szegedi ügyész tekintélyének megóvása érdekében kérjék fel a lapot arra, hogy szüntesse meg a naponta megjelenő s nagy érdeklődést kiváltó cikkek közlését.” (Kalmár-Marón Ferenc: *A 12 451. számú aktacsomó*. Magyar Nemzet, 1941. máj. 29.) – Marón Ferenc (1912–1974) hírlapíró, aki Kalmárként is publikált, később is e lap munkatársa volt.

A kritikai kiadásban Láng József megállapítja, hogy sem Nagy György pártlapjában, a Vásárhelyi Reggeli Újságban, sem más vásárhelyi, szegedi vagy budapesti lapban nem sikerült nyomára bukkannia Nagy György kérdéses cikksorozatának. „A cikksorozat létezésére vonatkozó értesítéseket – írja – így némi kétkedéssel kell fogadnunk, de ha Nagy György cikksorozata ténylegesen megjelent, benne az Ady elleni sajtópörügy egyik feltétlenül érdekes dokumentumát sejthetjük” (232.). Sejtenei sejthetjük, de cikksorozatot aligha nemigen találunk, mert ezt alighanem a Magyar Nemzet cikkírójának – vagy talán ismeretlen „adatközlőjének” – fantáziája szülhette. (Érdekes, hogy éppen *ezzel* a passzus-

sal bővebb a fővárosi lapban megjelent cikke a Délmagyarország-belinél!) Nagy Mihály egyébként csupán Nagy Györgynek lapjabeli „éles támadását” említette, az pedig *egyetlen* cikk is lehetett. De melyik lapban?

Mint ismeretes „Nagy György lapja” a Hódmezővásárhelyen utoljára 1913. június 14-én megjelent Magyar Köztársaság után a Budapesten 1913. július 15-én kiadott Kossuth Lajos Lapja, majd 1914-ben ennek utóda, a Kossuth-Zászló lett. Nagy György, amint hivatkozott Tiszatáj-beli cikkemben – jelen közleményem 2. részében – magam is említettem, a váradi ügyvéddel, Nagy Mihállyal való levélváltása után „nem sokkal később [...] újabb folyóiratában heves támadást intézett ezen ügy miatt is a vádhatóság ellen” (*A Kossuth Lajos párt hivatása*. KLL 1913. szept. 1.” (153.).

Volt hát lapja Nagy Györgynek Budapesten, ha csupán egy kicsiny folyóirat is! Az Országos Széchényi Könyvtár éppen a Budai Várpalotába költözőben lévén, 1995-ben a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban sikerült utolérnem a Kossuth Lajos Lapja vékonyka kötetét. Nagy György hivatkozott cikkében elsősorban az ellenük a királyság államformájának védelmében hozott 1913: XXXIV. tc. visszaható erejét bírálva megírta, hogy Balogh Jenő igazságügy-miniszter utasította az ügyészséget: *visszamenőleg* emeljen vádat a Magyar Köztársaság valamennyi cikke miatt. „Az engedelmes ügyészség – írta – valósággal okádja a vádindítványokat. Dr. Kalmár Antal, dr. Ormos Ede, dr. Pataj Sándor, Engel Lajos, dr. Szakács Ferenc cikkeiben az alkotmányos államforma megtámadását fedezte fel az ügyészség. Ady Endrének a májusi számban közölt gyönyörű versére, [a] *Rohanunk a forradalomba* címűre is rácsapott. Nekem valamennyi cikkemből a királyság elleni lázítás bűnét olvasta ki. A magyar bíróságban bízhatunk. Bízunk is.” Majd hozzátette: „*valósággal a becsületnek fokmérője, hogy kit milyen mértékben üldöznek*”. Ha nem olyan hevesek is e sorok, amilyeneknek Kalmár-Marón minősítette őket, kétségtelenül támadást jelentettek az ügyészség ellen, amely – megfogalmazásuk idején, valószínűleg augusztus végén – még nem szüntethette meg az Ady elleni [előkészítő] eljárást.

A lap 1913. október 1-i számában Kelemen István ügyvéd *Merénylet a meggyőződés ellen* c. cikkében visszatért ezekre az ügyekre. Közlésének értékét adatszzerűsége adja. [Somogyi Károly unokaöccse, a későbbi főügyész, Kelemen Béla apja. (Vö. *A Somogyi-könyvtár száz éve*. 1984. 417.).] „Az Országos Kossuth Lajos Párt vezetősége – írta – megtudta, hogy Balogh Jenő igazságügy-miniszter 1913. évi július 21-én kelt titkos rendeletével utasította a szegedi kir. ügyészséget, hogy visszamenőleg, az elévülési időn belül a »Magyar Köztársaság« valamennyi cikke ellen indítson eljárást az alkotmányos államforma megtámadásának bűncselekménye miatt. A titkos miniszteri rendelet száma 38 247.” Az Igazságügy-minisztérium levéltára 1956-ban jórészt elhamvadt, így hiábavaló volna e bizalmas rendelkezés után kutatni. Láng József adatait saját – korábbi és mostani – eredményeimmel egybevetve a Kalmár-Marón vagy valaki más által eltüntetett, „a pecsétek és aláírások tömkelegét” tartalmazó iratok híján is bizton felvázolhatom a *Rohanunk a forradalomba* c. költemény miatt tett ügyészi lépések lehetséges menetét.

1. A költemény, átvételként, a Magyar Köztársaság 1913. május 14-i számban jelent meg; a beküldött köteles példány alapján erről tudomást szerezhetett az illetékes szegedi kir. ügyészség valamelyik, a lapot éppen átvizsgáló ügyésze. (Többen is lehettek.)
2. Pontosán nem tudni ugyan, mikor, de az átvett Ady-versből úgy lett, amelyről Emőd Tamás már július 13-án tudott. Minden bizonnyal valamelyik ügyésszel kapcsolatban álló szegedi ügyvéd – talán éppen Kelemen István – szerezhetett tudomást,

feltehetően éppen akkor, amikor a kir. ügyészség a megindítandó eljárásokra – a kir. főügyészség közvetítésével – utasítást kért a minisztertől.

3. Balogh Jenő miniszter általános – valamennyi lehetséges ügyre vonatkozó 38 247. sz. „titkos” – rendeletét a Magyar Köztársaság közleményeinek megátadására július 21-én adta ki.

4. A Láng József idézte Délmagyarország-beli közlemény (1913. augusztus 17.), valamint a Kossuth Lajos Lapja által hivatkozott augusztus 7-én hat – Nagy Györgynek a Nagyváradi Napló 1913. augusztus 17-i számában közölt távirata szerint nyolc –, a Magyar Köztársaságban megjelent írás, köztük a *Rohanunk a forradalomba* c. vers miatt kiadott vizsgálati indítvány hagyta el az ügyészséget. A vizsgálati indítvány kibocsátása azonban még nem volt vádirat; ez csupán a törvényszéki vizsgálóbírónak szólt; fölhívta: tartson vizsgálatot az ügyben, különösen pedig: állapítsa meg a szerző vagy a felelős szerkesztő kilétét, és szerezze meg a kéziratot.

E vizsgálati indítványok több problémát vetnek föl. Bizonytalan számuk (hat vagy nyolc) még csak magyarázható volna, hiszen ez attól is függött, hogy éppen melyeket számítottak közéjük; az viszont egészen bizonyos, hogy nem minden hivatkozott ügyben 1913. augusztus 7-én kelt vizsgálati indítvány. E keltezés azért is több mint figyelemre méltó, mivel éppen ezen a napon történt meg a visszaható hatályú királyságvédelmi törvény (1913:XXXIV: tc.) kihirdetése!

Amint a Tiszatájban megírtam: a Nagy György – Ormos Ede-ügyben (CSML, Szegedi kir. ügyészség IV. 1562/1913. = *Királyi agitáció a köztársaságért*, Magyar Köztársaság, 1913. június 14.), valamint a Nagy György – Pataj Sándor-ügyben (IV. 1563/1913. = *Névmagyarosítás*, Magyar Köztársaság, 1913. június 14.) július 7-én kelt a vizsgálati indítvány, és másnap „kiadmányozták”. Érdekességük, hogy elsősorban a szerkesztő, másodsorban pedig az ismeretlen szerző ellen irányultak; amint pedig bebizonyosodott az utóbbiak kiléte és az, hogy ők írták a kifogásolt cikkeket, csak ellenük folyt tovább az eljárás. „A vizsgálat – olvasható pl. a Pataj-ügy 8129/1913. sz. vizsgálati indítványának záradékában – elsősorban dr. Nagy György ellen volt indítványozandó azért, mert a cikk szerzőjének kiléte ismeretlen, illetve a cikk szerzőjének feltüntetett dr. Pataj Sándorról ez ideig nem tudott, vajon létező személy-e vagy sem, s nem írói vagy álnév alatt szerepel-e, s mindezek megállapításáig az 1848: 18. tc. 13. s 30. §-a értelmében a cikkért a felelősség a felelős szerkesztőt terheli.”

A Magyar Köztársaság 1913. május 14-i számában az Ady-verssel együtt jelent meg Nagy Györgynek *A köztársasági eszme térhódítása* c. cikke, amely miatt – amint tanulmányomban fentebb idéztem – a szegedi ügyészi szervek nem kívántak eljárást indítani, az igazságügy-miniszter június 23-án kelt 25 485. sz. utasítására június 29-én a kir. ügyészség mégis rákényszerült erre. (A IV. 744/1913. sz. ügyiratot, melyből utóbb talán többet is kiolvashattam volna, nem állt módomban újra kezembe venni, az ugyanis – több általam használt irattal együtt – a levéltárban jelenleg [1985-ben] nincs a helyén.) A hivatkozott ügyekben, melyek közül a két elsőre 1913. szeptember 1-i cikkében Nagy György is hivatkozott, nem augusztus 7-én kelt a vizsgálati indítvány; ez azonban nem zárja ki, hogy a többiben, köztük az Ady elleniben, ekkor bocsátotta volna ki az ügyészség.

5. S a többivel ellentétben itt, ezen a ponton szakadhatott meg az Ady-ügy. A vizsgálóbírói végzés már nemigen hagyhatta el a törvényszéki kiadót, a törvényszéki vádтанács elé sem kerülhetett az ügy; ennek ugyanis a vádemelést szükségképpen meg kellett volna előznie. Mégis meddig lehetett „folyamatban”? Augusztus 23-án

Ady *Egy bűnös vers* c. cikkének Világban való megjelenésekor még minden bizonynyal folyt az eljárás. Ekkortájt írhatta Nagy György is cikkét a Kossuth Lajos Lapja szeptember 1-i számába. Ő egyébként a kir. ügyésznek a Pataj-ügyben a főügyész sürgető átiratára adott augusztus 23-i válasza szerint nyarat külföldön töltötte, s ezért nem volt kihallgatható. Az ügyészség július 14-én küldte meg az iratokat a hódmezővásárhelyi járásbírósnak, amely ekkor már nem tudta kihallgatni a felelős szerkesztőt, tehát 16–17-én Nagy György már nem volt otthon; egyhónapos nyaralásának végét pedig föltehetően augusztus 16-i keltezésű távirata jelezheti.

6. Ha az ügyészségi irattározással kapcsolatos, tévesnek bizonyult 1969-i következtéseimet ma már nem is tartom fenn (ezek helyét jelen közlésben így jelölöm: [...]), annyi bizonyos, hogy – amint már 1969-ben is írtam – Ady Endre ellen *október 1-jén* már semmilyen eljárás nem folyhatott a szegedi ügyészségen. Ha ugyanis lett volna, akkor az *1914. január 9-i* évnegyedes, valamennyi politikai ügyre kiterjedő kir. ügyészségi fölterjesztésének (*CSML Szegedi kir. ügyészség: IV. 59–1914.*) említenie kellett volna. Ebben pedig szó sincs róla!

Az Ady-ügy tehát, melyben az ominózus *12 941/1913. kü.* számon történtek előkészületek, sőt vizsgálati indítvány is kimehetett, büntető perjogilag mondhatni még embrionális állapotban véget ért. Nem jogi akadály, sokkal inkább a költő és Nagy György bátor föllépése lehetett az oka, hogy – noha az ügyész vizsgálati indítványát megtehetette – az ügy megmaradt vádhatóság berkeiben, s a nagyobb botrány elkerülésére valamely fölöttes hatóság közbelépésére e „sajtópör” anélkül szűnt meg, hogy valójában elkezdődött volna. *Ady Endre ellen így tehát 1913-ban valóban nem volt bűnpör Szegeden.*

7. 7. Apró Ferenc írja Lázár György polgármesterről *Hol sírjaink domborulnak... A föld alatti Szeged lakói (I.)* (Szeged, 1998) c. füzetében:

„Nem pusztán formaság volt, hogy a megalakult Dugonics Társaság (1892) őt választotta elnökének. Amikor a szegedi ügyészség 1913-ban vádat akart emelni Ady ellen *Rohanunk a forradalomra* c. verséért (1912), a költő a *Világ* hasábjain fordult önironikus szavakkal *Szeged város neves podesztájához, a legszeretnivalóbb literary gentlemanhez: lám, pár éve többször is hívott verset olvasni Lázár György, de nem jutottam el Szegedre, most bezzeg csak el kell mennem, ha a királyi ügyész hivat...* Lázár polgármester aztán a háttérben finoman elsmította a dolgot, megmentve Szegedet az örök irodalmi szégyentől...”

Mint a kiváló ügyvéd helytörténész nekem elmonda, forrása: Kormányos István egykori szegedi ügyvéd szóbeli közlése. Az „Ady-pör” rejtélye ezzel meg is oldódott...

Már csupán *Költőnk és joga* (1998) c. hivatkozott Ady-füzetem végére tudtam beiktatni e passzust (*Pótlás „lapzártá után”; 64.*). A „hivatalos pecsétek és aláírások tömkelege” alighanem Lázár György polgármester telefonjával is kapcsolatos lehetett.

5.

Bevezetőmben említettem, hogy Csanád és Csongrád vármegyék a Nagy György-féle mozgalom révén országos, sőt európai híré események színhelye lett. Ezek lezajlása eléggé ismert, a nyomukban járó perek sorsa viszont már kevésbé. A már hivatkozott tanulmányok mellett a megyebeli eseményekre megemlítem még Péter László *Esperit János*-át (Bp.

1955, 13–16.) s Merényi Lászlónak a Móra Ferenc Múzeum 1966–67. évi Évkönyvében megjelent *Háborúellenes és demokratikus mozgalmak Csongrád és Csanád megyékben 1912–1913 folyamán* c. tanulmányát (Szeged, 1968). Az Országos Köztársasági Pártról és különösen Nagy Györgyről szóló publikációk száma ezután öröndetesen megnövekedett ugyan, e pörök történetével kapcsolatban azonban ezek nívumot nem hoztak. (Minderről összefoglalóan: Borszék György: *Emlékezés Nagy Györgyre. Miért hiányzik a magyar köztársasági eszme zászlóbontójának emléke a köztudatból?* Tiszatáj, 1998. június; 50–56.)

Ezen események közül kiemelkedő jelentőségű az Országos Köztársasági Párt 1913. április 14-i makói közgyűlése. Erre Balogh Jenő igazságügy-miniszter jó előre figyelmeztette a Belügyminisztériumot (14 653. IM III. 1913.), amely a szegedi csendőrkerület parancsnoksága s az érintett önkormányzati vezetők révén meg is tette a szükséges intézkedéseket (OL BM 217. res. [1096.] – 1913.). Számunkra igen lényeges az a mozzanat, hogy a miniszter a szegedi kir. ügyészség felterjesztését idézve először mondta ki a későbbi köztársaságellenes törvény alapelvét („maga a köztársasági párthoz való tartozás nem más, mint ellenszegülés a fennálló államrend ellen”), s kérte a közgyűlést, az Espersit lakásába tervezett választmányi ülés s az Érdeky-szállodába összehívott köztársasági ismerkedési est engedélyezésének megtagadását, illetve ezen gyülekezések feloszlását (OL BM 217. res. [1090.] – 1913.). Mindez be is következett, de a történetek ismertetését e helyütt mellőzve fordítsuk figyelmünket az utána megindított pörökre.

A makói közgyűlés megakadályozása után négy résztvevő – Kalmár Antal publicista, Koncz Béla budapesti szabósegéd, Makai Márton szeghalmi s Papp Gyula kiskunhalasi ügyvéd – ellen nyomban megindult az eljárás (IV. 854–1913.). Az előzetes nyomozati cselekményeket követően 1913. június 14-én történt meg a vizsgálat elrendelése. Az 1913. november 18-án kelt vádiratot az igazságügy-miniszter kiigazításra visszaküldte (62 919. IM III. 1913.), így az csak december 28-án került benyújtásra.

Szapár József ügyész Kalmárt, Makait és Konczot az államforma elleni lázítás büntette (Btk. 173.), Makait és Pappot királlysértés és a királyi ház tagja megsértésének vétsége (Btk. 140. §. 141. §), s végül egyedül Konczot hatóság elleni kihágás miatt vádolta meg. Az államforma elleni lázítás büntettét abban látta megvalósultnak, hogy a vádlottak – bár maguk tagadták ezt – 1913. április 13-án este a makói Otthon kávéházban republikánus beszédek és versfelolvasás után „*Le a királlyal! Nem kell király! Le a zsarnokkal! Éljen a magyar köztársaság!*” kifejezéseket használtak 60–100 főnyi közönség előtt. Az indoklás szerint „a köztársasági pártnak alkotmányos monarchikus államformával bíró államban már pusztán megalakulása, de még inkább fennállása és működése [...] a köztársasági államforma létesítésére történik [...], mert egy köztársasági politikai párt alakulásának más célja és működési terve nem is lehet”. Az ügyész szerint éppen ennek megtárgyalása volt a makói közgyűlés feladata. A tervezett közgyűlés idején e mondatok nyilvános elhangzása alapján a vádhatóság képviselője az említett büntett elkövetését megállapíthatónak tartotta. (Más esetekhez hasonlóan a vádirat tervezetébe fölvetv, s az előző minősítéstől csak a kiszabható büntetés mértékében különböző államforma megtámadásának vétségét a miniszter utasítására fogalmazták át lázítás büntettévé.)

A királlysértés és a királyi ház tagjainak megsértése vétségét Papp és Makai az ügyész szerint állítólagosan egy, az 1850-es évekből származó gúnydal eléneklésével követte el. („Kinek nincsen kinn ugató kutyája,/ Menjen el a Habsburgok udvarába./ Mondja meg a Zsófiának magának,/ Adjon egyet kölykeiből / [Sej] kinn ugató kutyának.”)

Koncz Béla a makói rendőrségen történt kihallgatása alkalmával református teológusnak vallotta magát, s ha foglalkozása nőiszabó-segéd volt is, a vádirat szerint a terhére írt kihágás megállapíthatónak látszott.

Az ügy menetét hátráltatta, hogy Koncznak az ügyészség nem tudta kézbesíteni a vádiratot. Végül is 1914. május 27-én a vádtanács Kalmárt, Pappot és Makait vád alá helyezte, Koncz ellen pedig körözést adott ki. Az ügyész hiába sürgette a főtárgyalás kitűzését hármójuk ügyében, a makói „lázítók” és „királlysértők” elleni eljárás jócskán elhúzódott. A törvényszéki főtárgyalás időpontja 1915. június 17-e lett. Ekkor a nyomavesztett Koncz ügye mellett az állítólag a háborúban elesett Papp esetében is az elkülönítést javasolta az ügyész, de a tárgyalás megtartására az idézetek távol maradása miatt ekkor sem került sor. Végül 1915. november 24-én ezt a pert is kegyelmi alapon szüntette meg a törvényszék.

Kegyelmi alapon hozott megszüntető végzéssel ért véget a Makai Hírlap szerkesztője, Kardos Izsó, valamint Darvas Gyula nevű munkatársa mint szerző ellen a Btk. 173. §-a alapján a lap 1913. április 16-i számában *A betörők* cím alatt közzétett írás miatt indított eljárás is (IV. 868–1913.). Az inkriminált cikk vitatott szerzője – Darvas vagy az ötletet adó Kalmár Antal – az Espersit János lakásába jogtalanul behatoló rendőrök és csendőrök cselekményeit állítja pellengérré, közben természetesen a köztársaság megteremtésére buzdítja a „magyar népet”.

Az előbbi ügy alapját képező rendőri cselekmény miatt a sértett Espersit János és Makai Márton is eljárást kezdeményezett (IV. 1863–1913.). Espersit a szegedi kir. törvényszék útján 1913. július 16-án indítványt terjesztett a szegedi kir. ügyészség elé Bóna Pál makói rendőr alkapitány ellen, aki álláspontja szerint a házjog megsértésével (Btk. 199. §) több rendőr és csendőr élén behatolt lezárt lakásába, s felszólítása ellenére benn is maradt. Makai Márton a személyes szabadság megsértése (Btk. 193. §) miatt jelentette fel Bónát a szeghalmi járás (Békés vm.) főszolgabírájánál. Feljelentése 1913. június 21-én jutott a szegedi kir. ügyészségre. Az ügyészség a „tényállás tisztázása végett” mindkét ügyben elrendelte a nyomozást, melynek foganasításával a makói járás főszolgabíráját bízta meg. A nyomozás során kizárólag a gyanúsítottat, Rákosy Gyula makói rendőrkapitányt és munkatársait hallgatták ki. Az eredmény nem lehetett kétséges. Az ügyészség 1913. december 5-én megszüntette a nyomozást. A megszüntető határozat sem egyik, sem másik bűncselekmény megvalósulását nem látta bizonyítottnak. Az indoklás szerint Espersit lakásán 1913. április 14-én [13-án] a rendőrségnek előre be nem jelentett gyűlés folyt, amelynek feloszlására Rákosy rendőrkapitány adott szóbeli utasítást. Ugyanő rendelte el a királlysértés gyanúja alatt álló Makai Márton kihallgatásra való előállítását is. Az ügyészség szerint mindkét intézkedés foganasítása Bóna alkapitány kötelessége volt.

A határozat ellen a két republikánus ügyvéd a szegedi kir. főügyészhez folyamodott. Makai a megszabott határidőn túl élt jogorvoslatával, ezért a főügyésznek nem kellett határozni érdemben afelől, hogy mennyiben helytálló azon állítása, miszerint ő 1913. április 14-ét törvényellenes letartóztatásban – s nem előállításban – töltötte a makói rendőrségen.

Espersit folyamodásában Rákosy Gyula rendőrkapitány ellen is följelentést tett, majd a rendőrség eljárásának jogellenességét igyekezett bizonyítani. Érvelésének lényege az volt, hogy a köztársaságiak nem bejelentéshez kötött népgyűlést, hanem ilyen módon nem korlátozott *pártgyűlést* hívtak össze. Erre csak a párttagok voltak – személyre szóló meghívó útján – hivatalosak. A tiltott gyűlés magánlakásban való tartása egyébként is csak kihágás, folytatta érvelését a makói ügyvéd, amiért a rendőrségnek a bűnvádi perrendtartás értelmében nincs joga házkutatást tartani. Házkutatást csak kihirdetett írásbeli végzéssel lehet elrendelni, ezt pedig a följelentő hiába kérte a behatoló alkapitánytól, az nem tudott

felmutatni semmit. Espersit igazának bizonyosságul joggal hozta fel azt is, hogy Bónának nem volt kötelessége felettese törvényellenes utasításait végrehajtani. Mindezen alapos érvek hiábavalónak bizonyultak, Szász Iván főügyész ugyanis 1914. február 10-én azon sommás indoklással, hogy a rendőrkapitány „törvényes hatáskörében szabályszerűen járt el”, elutasította a följelentést. Ez az elutasítás nem érthette meglepetésként Espersitet sem, hiszen adott esetben elképzelhetetlennek látszott, hogy a republikánusok ellen indítványokat és vádiratokat gyártó vádhatóság éppen érdekükben eljárva, a vele együttműködő rendőrség tagjai ellen is vádat emel. A szegedi kir. törvényszék vizsgálóbírájának 1914. március 19-i megkereséséből tudjuk, hogy Espersit törvényszerűen átvette a vád képviselését (pótmagánvád), és kérte a vizsgálat elrendelését. Az eljárás későbbi menetéről a törvényszéki iratok hiányában nincs tudomásunk.

Makó után, 1913. május 1-én zajlott le a szentesi második 48-as kör zászlószentelése, ahol Nagy György köztársasági tartalmú beszédet mondott. Az előzmények után csaknem természetes, hogy ez a megmozdulás sem kerülte el az ügyészség figyelmét (*IV. 1217–1913.*). A főügyész ebben az esetben kivételesen a miniszteri hozzájárulás (*28 336. IM III. 1913.*) megérkezése előtt, már 1913. június 1-én a nyomozás elrendelésére utasította az ügyészt, aki azt természetesen nyomban meg is tette. Az ügyészség 1913. október 21-én azért szüntette meg a nyomozást, mert az ellentmondó tanúvallomások alapján nem látott lehetőséget bűncselekmény megállapítására. A főügyész másként vélekedett. Bizonyíthatónak gondolta az alkotmányos államforma megtámadásának vétségét, amiért is a nyomozás kiegészítését rendelte el. Az 1914. január 10-én a miniszter hozzájárulásával (*69 365. IM III. 1913.*) benyújtott vádirat elleni kifogás ügyében a vádtanács 1914. március 4-i ülése Nagy György számára kedvező, a bűncselekmény, illetve a bűnösség megállapításához szükséges bizonyítékok hiányára való tekintettel a vádiratot elutasító végzést hozott. Az ügyész folyamodása alapján az ítélőtábla 1914. április 9-én vád alá helyezte Nagy Györgyöt, mert megállapíthatónak tartotta az állítólagosan használt kifejezések – „[...] a függetlenségi eszme végeredményben az igazi függetlenséghez, a köztársasághoz vezet!”, „E zászlószegetet a köztársaság nevében verem be.” stb. – alapján a vétség elkövetését. A republikánus vezetőt a törvényszék 1914. június 16-án fölmentette. Ezt az ítéletet az ügyész megfellebbezte. Az ítélőtábla 1915. november 15-én nem e fellebbezés kapcsán hozott ítéletben, hanem a királyi kegyelmen alapuló megszüntető végzésben mondta ki Nagy György jogerős felmentését.

A szentesi zászlószenteléssel kapcsolatos vádiratot „az igazságügyminiszter hajszájára” vonatkozó megjegyzéssel Lánczi Simon Pál szerkesztő, a szentesi republikánusok vezetője teljes szövegében közreadta a Szentesi Ellenőr c. lap 1914. március 1-i számában. A vizsgálóbíró ügyészi indítványra lefoglalta a lap 99 példányát, majd az 1913:XXXIV. tc. alapján vizsgálatot rendelt el a szerkesztő ellen (*IV. 487–1914.*). A vádirathoz fűzött kommentár szerzője állítólagosan nem Lánczi, hanem Korniczky Dezső vagy Vajda Jenő volt, s miután mindketten hadba vonultak, 1914 októberében a további vizsgálatot fel kellett függeszteni. Mint más ügyekben is, a főügyész 1915. március 5-én utasítást adott az elévülés megszakítására. 1915 novemberében Lánczival kapcsolatban az ügy kegyelmi alapon nyert befejezést. Arról viszont elfeledkezett az ügyészség, hogy Vajda Jenőre is kiterjesztették a vizsgálatot, s ő így végzés hiányában továbbra is bűnvádi eljárás alatt áll. Bár e visszas helyzetet már 1918 márciusában felfedezték, a szegedi törvényszék az eljárás megszüntetését csupán 1919. május 6-án (!) mondta ki – immáron az 1919:XV. néptörvény alapján.

Végül Atlasz Jakab munkásbiztosító pénztári tisztviselő ellen izgatás büntette miatt indított eljárásról is említést kell tennem, mert a Nagykikindán lezajlott 1913. június 29-i szociáldemokrata népgyűlés is a köztársasági mozgalomhoz, pontosabban az ellene beterveztett törvényjavaslatot elítélő országos tiltakozó hullámhoz kapcsolódott. Atlasz, mint a gyűlés magyar szónoka, 200–300 ember előtt kijelentette, hogy a szociáldemokraták „revolucionális köztársaságiak”, s ezért meg kell akadályozniuk, „ha kell, vérrel, forradalommal” is, a törvény hatályba lépését. Beszédének e kitételeit mind a vádhatóság, mind a bíróság az említett cselekmény vétségi alakzata megvalósulásaként értékelte. Az ügy érdekessége az, hogy két alkalommal hoztak benne első fokú ítéletet. Előbb a nagykikindai kir. törvényszék ítélte Atlaszt egyhavi államfogházra, majd – miután a hatásköri túllépést és az illetékesség hiányát az 1913:XXXIV. tc. alapján a szegedi tábla megállapította – a szegedi kir. törvényszék szabta ki rá ugyanazon büntetést. Az ítélőtábla 1914. december 5-én másodfokon jóváhagyta az ítéletet, a jogerősen megállapított szabadságvesztés végrehajtás azonban az elítélt katonai szolgálata miatt elmaradt. A büntetés kegyelmi alapon való törlésére 1915. november 25-én került sor.²

6.

A megvizsgált politikai perek, amelyek az 1914 előtti magyar köztársasági mozgalom történetének szerves részét alkotják, a korabeli magyar igazságszolgáltatás működésébe is bepillantást engednek. Szembetűnő az a különbség, amely az igazságügy-miniszter révén a mindenkori kormánytól függő vádhatóság és a klasszikus polgári elveknek megfelelő bírói szervek között megmutatkozik. Adataink igazolják Nagy György állandóan hangoztatott érvét, miszerint ellenük tulajdonképpen Balogh Jenő igazságügy-miniszter indított hajszát. Ez így van akkor is, ha *ismert* adataink szerint a bűncselekmény gyanújának jelzése mindig a kir. ügyészségtől, illetve a kir. főügyészségtől eredt. A bírói szervek a vizsgálati indítványok, vádiratok s más ügyészi megnyilvánulások pergőtüzében is eléggé liberális judikatúrát alakítottak ki a köztársaságiak ügyeiben. E megállapításom nem csupán az esküdtbíróságra vonatkozik, amely a kormányzat szemében egyszerűen alkalmatlannak bizonyult az eljárásra, hanem a szakbíróságokra is. E bíróságok minősítése marasztaló ítélet hozatala esetében mindig kedvezőbb volt a vádhatóságénál. Az ötévi államfogházzal büntetendő vádbeli lázítás büntette az ítéletekben rendre a lényegesen enyhébb vétségi alakzatként jelentkezett. Azt természetesnek tartható, hogy az esküdtbíróságok kiiktatása után marasztaló ítéletek is születtek, a szakbíróságok tagjait ugyanis a törvény sokkal inkább kötötte, mint a laikus esküdteket, akiknek *verdictje* ellen érdemben nem lehetett jogorvoslással élni.

A perek folyamatát és befejezését döntően befolyásolta a világháború kitörése. Az egyébként is lassú eljárások menete többnyire 1914 végén lényegében megszakadt. Az 1915 novemberében meghozott megszüntető végzések logikus következményei voltak ennek a helyzetnek, s egyben a társadalmi-politikai ellentétek kiküszöbölését célzó kormányzati törekvéseknek is megfeleltek. Nagy György és társai azon büntetőperek eredményeként, amelyek befejezése ismeretes előttünk, *nem* szenvedtek büntetést. Ezen eljárások arra

² E kor szegedi igazságügyi viszonyainak egészére is kiváló összefoglalást nyújt ANTAL Tamás e könyveiben: *A Szegedi Királyi Ítélőtábla története 1890 és 1914 között* (Budapest – Szeged, 2014); *A Szegedi Királyi Ítélőtábla története 1914 és 1921 között* (Budapest – Szeged, 2015).

viszont igen alkalmasak voltak, hogy 1913–1914-ben szétzilálják, az igazságszolgáltatási mechanizmus útján lekössék a magyar republikánus mozgalom erejét. *A királyi kegyelem* az adott körülmények között már tulajdonképpen egy megszűnt politikai irányzat tagjainak büntetlenségét biztosította.

A magyar köztársasági mozgalomnak a királyság évezredes államformája elleni küzdelme az I. világháború előtti hazai polgári progresszió legjobbjai közé emeli Nagy Györgyöt és társait. Személyes bátorságuk s a korona elleni ádáz harcuk minden egyoldalúság ellenére megbecsülést érdemel az utókortól.

(1969–2014)

III. évfolyam	Megjelenik minden hó 14-én.	6-ik szám
Előfizetés: Évesi: 1200 Ft Félévesi: 600 Ft Hónapos: 100 Ft	1913. június 14.	ELŐFIZETÉSI ÁRAK: Egyes évre 10 k Fél évre 5 k Egyes száma ára 1 korona
MAGYAR KÖZTÁRSASÁG		
POLITIKAI FOLYÓIRAT		
Megjelenik minden hónap 14-én, hogy megjelenésének idejével is emlékeztessen a köztársasági államforma megalkotásának napjára: 1849. április 14-re		
Szerkesztő: dr. NAGY GYÖRGY		

TARTALOM:

1. Dr. Nagy György: Az általános választójog és a köztársasági párt.
2. Dr. Szukács Ferenc: Dr. Nagy Györgyöt újra fölmentették!
3. Bacsányi János költeményéből.
4. Dr. Szeifert Ernő: A Habsburgok szerencséje Magyarországon.
5. Korniczky Dezső: Fegyelmi eljárás a makói rendőrkapitányok ellen.
6. Rákóczy Imre: Excelsior! (Vers.)
7. Dr. Bognár Oszkár: Martinivészek telejezése.
8. Ifj. Papik Miksa: Caesar! Köszöntek!
9. Somogyi Imre: Álmodó erdők! (Vers.)
10. Enyed Barnabás: Új forradalmi mozgalmak Portugáliában.
11. A kir. ügyészség vádindítványa Andrássy Emma ellen.
12. Barcza Andor: Nyílt levél Bethly László miniszterhez.
13. Dumonkos János: Emlékeztető.
14. Dr. Kalnár Antal: Andrássy Gyula és a korrumpált monarchia.
15. Dr. Engel Lajos: Köztársasági pártalakulás Hódmezővásárhelyen.
16. Dr. Ormos Ede: Királyi agitáció a köztársaságért.
17. Dr. Patay Sándor: Névmagyarosítás.
18. Köztársasági hírek.
19. Szerkesztői üzenetek.

A Magyar Köztársaság címlapja

1913. MÁJUS 14.

17

ROHANUNK A FORRADALOMBA.*

Irtá: ADY ENDRE.

Utolszór raktak kalondkat,
Pandúrt s vérebelet nyakunkba:
Végig-kacag vídán testünkön
Gyűzdelmes tervünk: a Munka.
Mi megmunkáltuk, hajh, jól a
[teltek,
Rabságok, sebek, bűk és keservek
Izzadságos, rossz magyar földjén
S ha most támadunk, le nem
[vernek.

A csuf Halált itt vetették el
Soha-soha ki-nem-kelekre
És ma mégis a Duna-tájon
Legbujább a harag vetése
S itt liheg a Halál virradatban,
Mint szabadulási hite a rabban,
Ez a legkülömb élet-sejő
Ma nálunk jár-kél legvigabban.

Néztek bármerre, sorsot láttok
És istenji robbantó kedvet,
Élettel-kináltak aggodnak
S buta haldoklók lelkesednek:
Nép készül az ó selejtes bűnre
S mielőtt a régi mód letűnne,
Már összefogva az új itt áll
Clóriásan és fölkeszülve.

Minden a Sorsé, szerencséték,
Őt is, a vad, geszt bolondot,
A gyűlölet, csóvás embert,
Úrnak, magyarok egykét-rongyot.
Mert ő is az idők kiküldötte
S gyűlölet, hogy hadd hamvad-
[jon össze
Hunnia úri tragyadombja,
Ez a világnak nem közös.

Bécs, babona, gróf-gőg, irigység,
Keleiség, zsandár, alázat,
Egy lsten se tudná lelgni
Ereikben ma már a lázat.
Ma még tán egymást össze-
[tévesztjük,
Holnap egy leszünk, észre se
[vesszük,
Óés s tisztítás vágya gyűlt itt
Tegyük a tűzre, ébrosszgezzük.

Hallgassátok az esték zümjét
S friss sóhaját a reggeleeknek:
Budapestnek futós utcáin
S falvak csöndjén dühök remegnek.
Süpped a föld, ha súlyosat hágunk,
Olyat látunk, amit sohse láttunk:
Oldódik a nyári melegben
Fagyos, keserves magyar átkunk.
Már vérünk, e bús, mindeddig
[lomha,
Csönd van, miötha nem is
[rezzennénk
S rohanunk a forradalomba.

BÓNIS GYÖRGY

NAGY GYÖRGY
ÉS AZ 1914 ELŐTTI
MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI
MOZGALOM

* Mutatványul közöljük e verset Ady Endrének most megjelent „Magunk Szerelem” című verseskötönyéből. Nagy a mi büszkeségünk, hogy Ady Endre, az új magyar irodalom vezére, a köztársasági eszmék hírnökeje. Lelke, az a napjaink teremtő lélek nyilatkozott meg a dr. Nagy Györgyhez küldött irásában: „Gyönyörű, szegem telik — írja Ady — a Te bátorágódban. Bátor vagy s tarts ki, így magyar, kultúra és szabadság. Ha ezer cinbanság ér is, ma már földünk vagyunk!” Testületi polgártársunk leguabb könyvét szeretettel ajánljuk olvasóink figyelmébe. A könyv Budapestben jelent meg a „Nyugat” kiadásában s ára 3 korona 60 fillér.

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1962